

čilno to, da so osredotočeni predvsem okoli družine, medijev prostega časa in porabništva. V pomenu vrednot s političnim predznakom raziskovalci tem usmeritvam ne pripisujejo pomembnejšega mesta, kolikor pa jih z vidika politične relevantnosti tudi upoštevajo, jih obravnavajo nekritično oz. redukcionistično (ne v celoti, marveč le delno), utilitaristično, ker pač niso s političnimi vrednotami trajno povezane.

Izsledki o zavesti pri nas izpričujejo tudi dokajšnje stopnje konfuzije, fluidnosti in eklekticizma v usmeritvah. To dokazuje zlasti usmeritev, ki se opredeljuje kot samoupravna. V specifične pojave oblike tega stanja vdira vse bolj opazna dezorientacija ljudi in nezadovoljstvo, posebej mestnega prebivalstva. To dezorientacijo in nezadovoljstvo pojasnjujejo raziskovalci z nedoslednostjo birokracije, da bi uspešno obvladovala cilje zapletenega razvoja ter zadovoljila nove potrebe mestnega prebivalstva.

Razprava se je – na koncu – usmerila tudi k temeljnim predpostavkam in določnicam dejavnosti Zveze komunistov – in to prav z vidika uporabe izsledkov raziskovanja socialne strukture in zavesti. Z vidika rezultatov raziskovanja je razprava opozorila na to, da gibanje članstva v ZK (vključevanje in izstopanje) ter razmerje do ZK razkrivata, da je odnos do Zveze komunistov večplasten in večpomenski. V tem pogledu posebej izstopa problem ponašanja mladih. Ta odnos je po mnenju nekaterih raziskovalcev zdaj na najnižji točki. To velja v dobršni meri tudi za odnos delavskega razreda in inteligence do ZK.

Raziskovanje socialne strukture razkriva, da obstaja trdna relacija med spremembami v socialni strukturi ter v dejavnosti Zveze komunistov. Vendar se to ne izraža le skozi število delavcev v ZK. Raziskovalci so dokaj enotnega mnenja, da delavskega značaja ZK ni mogoče zagotoviti le s socialno strukturo, marveč tudi s celotno dejavnostjo ZK. Še več! Opozarjajo tudi na izredno nizko absorpcijsko moč Zveze komunistov, da pritegne in obdrži članstvo v svojih vrstah. Pri tem ne gre le za odnos do mladih, do delavcev in inteligence, pač pa tudi za (ne)priljubljenost, da sprejme nezadovoljne, samostojne in kritično nastrojene ljudi.

Glede na to, da v Zvezi komunistov Jugoslavije ni bilo nikoli delavske večine, se zastavlja navidez radikalno vprašanje: ali je

sploh mogoče uresničiti ideološko zahtevo po delavski večini? Nekateri raziskovalci smelo zatrjujejo, da tega ni možno uresničiti. Zadržki za to naj bi bili po njihovem mnenju v tem, ker znanstveno-tehnološka revolucija in modernizacija dela zmanjšujeta število neposrednih proizvajalcev. Nadalje: delavci kot relativna večina v ZK pogosto niso zainteresirani za ZK – in to ne le zaradi ne-delavske in ne-revolucionarne »pozicije« Zveze komunistov, marveč tudi zaradi majavega »neodvisnega položaja delavstva«. Gre preprosto za to, da položaj delavstva in njegovo napredovanje ne bi smelo biti odvisno od političnih, marveč od ekonomskih kriterijev (od rezultatov dela in strokovnosti).

Ta in še mnoge druge ugotovitve opozarjajo na spremembe, ki še niso prodrle do zavesti in do političnega opredeljevanja ZK. Očitno so te spremembe predrugačile samo revolucionarno identiteto Zveze komunistov, tako da je sploh ni mogoče več obravnavati po starem. To bi bila lahko najbolj pomembna teza o Zvezi komunistov, ki je nastala na podlagi stvarnih sprememb v socialni strukturi, zavesti in samem položaju Zveze komunistov danes. Iz teh ugotovitev so nekateri avtorji že pred projektom reforme Zveze komunistov izpeljali sklep o nujni presnovi oz. modernizaciji Zveze komunistov – predvsem po poti demokratizacije v bazi, s posegi v zavest – vendar brez manipulacije, s spodbujanjem kritične javnosti ter demokratičnimi volitvami. Res pa je, da so na tem znanstvenem posvetu opozarjali tudi na možnost konservativnih modernizacij, ki bi jih skušala uveljaviti od množice odtujena vodstva in forumi.

Ratko Nešković

ALEŠ ERJAVEC, LEV KREFT, HEINZ PAETZOLD

Kultura kot alibi

(Komunist, Ljubljana 1988)

V delu s skupnim naslovom »Kultura kot alibi« piše A. Erjavec o Marksistični etiki (C. Caudwell, A. S. Vazquez, F. Jameson),

L. Kreft o Herbertu Marcuseju, umetnost med spravo in revoltom in Heinz Paetzold o Estetski izkušnji in konstituciji subjektivnosti.

Pričujoči zbornik vsebuje eseje o marksističnih estetikah 20. stoletja. Kot opozarja A. Erjavec v uvodnem zapisu »Marksistična estetika in umetnostna teorija – leto 1987«, je postal pridevnik »marksistična« v naši sintagmi (estetika) tako izpraznjen, da ne nosi nikakršnega jasnega pomena, več skriva kot razkriva, zato se ga zdi smiselno opustiti. Vsekakor pa sintagma »post ali neomarksistična estetika« ni enoznačna. Avtorji tekstov skušajo v orisih nekaterih protagonistov sodobne estetike: C. Caudwella, A. S. Vazqueza, F. Jamesona, H. Marcuseja solidno informirati o stanju na tem področju, ko na monografski način obravnavajo vprašanja, kot so: kakšen je odnos med družbo in kulturo (npr. ideološko-kritičen, anticipacijski, induktivno-komunikacijski) in med revolucijo ter umetnostjo; ali je možna danes globalna analiza kulture in katere (revolucionarne in konservativne) sile v kulturi spodbujajo in katere zavirajo kvalitativne spremembe današnje družbe; kaj je postmoderna itd. Obstajajo tudi primerjave s stališči drugih teoretikov marksistične estetike. Odnos med umetnostjo in kulturo je spremenljiv, ker so meje med njima zgodovinsko premične in večdimenzionalne. Iz prikazov v zborniku je razvidno, da je izhodišče presojanja kulture pri sodobnih avtorjih v umetnosti, ne da bi kulturo reducirali nanjo. Ni mogoče razmišljati o umetnosti kot o specifični človeški praksi, ne da bi vsaj implicitno razmišljali o celotni kulturi.

Zanimivo je spremljati, v čem avtorji vidi-jo estetsko dimenzijo umetnosti in s čim jo povezujejo. Za C. Caudwella umetnost in znanost skupaj simbolizirata celotni svet, ki zajema tudi sam genotip. Vsaka od njiju je parcialna, a ti dve polovici tvorita celoto – ne zato, ker bi se združili, ampak zato, ker »prežemata človekovo borbo s naravo v procesu konkretnega življenja«. Zanj tako umetnost kot znanost združuje iluzija. A. S. Vazquez analizira umetnost z antropološkega vidika: kriterij umetniškosti je očitno večjeenje in družbena verificiranost, zato avantgardna umetnost ni najvišja oblika umetnosti. F. Jameson najde korelat »postindustrijskem« (večnacionalnem, potrošniškem, poznem) kapitalizmu v post-

modernizmu, za katerega je značilna »kulturna dominanta – pomanjkanje globine, kanibalizem preteklih form in vsebin (s čimer je preteklost postavljena v oklepaj), vzgajanje nostalgije (npr. v 30. in 50. letih v filmu in glasbi) ter prevlada avdiovizualnih učinkov na račun prejšnjih, besednih. Ista »postmodernost« sega na to področje družbe v celoti: čustvenost pojema, ko se subjekt fragmentira in ne več odtuja kot v prejšnjih dveh obdobjih kapitalizma, prihaja do nove družbene shizofrenije, ki povzroča raztrganost in razsrediščenost subjekta in v umetnosti raztrgan, kolažu podoben zapis vsega mogočega.« (ibidem, str. 54). Kapitalizem skupaj s kulturo posega že na vsa področja in v vse pore družbenega življenja, kar se izraža v moderni umetnosti kot eklekticizem. Nova politična umetnost se bo morala konstituirati, če se bo konstituirala, na osnovi večnacionalnega kapitala. V *New Left Review* piše, da bodo individualni in kolektivni subjekti na tej osnovi »znova postali sposobni delovati in boriti se, kar sedaj nevtralizira naša prostorska kot družbena zmeda.«

Drugi del knjige »Kultura kot alibi« je posvečen H. Marcuseju v celoti, od mladega do poznega (L. Kreft, H. Paetzold). Tu lahko najde bralec možne odgovore na vprašanja, ki jih implicira provokativni naslov knjige: ali je kultura osumljena krivde za današnjo družbeno krizo in zato potrebuje alibi, da je ni bilo na kraju storjenega kaznivega dejanja. Ali je ta alibi »biti drugje« v njej sami ali v nečem drugem? Kako ukiniti stanje, ki evocira vprašanje obstoja krivcev?

Zaradi laži obstoječe družbe kot laži njegovega principa je potrebno revolucionarno mišljenje in njegova zveza z umetnostjo. Antika je povzdignila duhovne vrednote elite. Meščanstvo pa na zahteve množic po sreči odgovarja z afirmativno kulturo, ki je v osnovi idealistična – na tegobe izoliranih individuov odgovarja z notranjo svobodo, na brutalni egoizem z izpolnjevanjem dolžnosti, na telesno bedo z lepoto duše. Sprva so imele te ideje napredni smisel, kasneje pa postanejo sredstvo manipulacije množic in pokrivajo psihofizično osiromašenje individua. Afirmativni značaj meščanske (danes množične) umetnosti vsebuje idealistični alibi, ki sam pokriva »laž principa« v točki imaginacije izven realnosti. Izkaže se, da se nahaja imaginarno smiselno lahko v realnem

samo tedaj, če gre za užitek v nerepresivni civilizaciji, ne pa v represivni slabi realnosti, ker nima človeških rezultatov. Afinitivni značaj kulture je v lahkotnosti, s katero se umetnost spravi z vsakršno dejanskostjo, pri čemer postane neobvezen dekor ali luksuz. Marcuse išče poleg afirmativnega še negativni odnos umetnosti do obstoječega, po katerem je značilna njena revolucionarnost v estetski formi. Zato ni nujna odpoved individua sreči in užitku ter sprave sreče z umom. V dilemi med delom in igro najde Marcuse kraj umetniške ustvarjalnosti v igri in ne v delu, ki ga opredeljuje kot specifično, ne pa kot univerzalno prakso. Beg v igro, ki je privesek dela, pa je v obstoječi družbi, žal, le afirmacija obstoječe nesvobode. Delo je za Marcuseja odtujeno že zaradi njegove predmetne osnove, zato umetniška ustvarjalnost sovпада z igro.

Umetnost, ki je namenjena duši kot v renesansi, ne more biti revolucionarna, ker izhaja iz obrata duše in ne iz obrata realnosti. Kritika afirmativnega značaja umetnosti je potrebna zaradi njene dejanske nesvobode. Meščanska družba je osvobodila individue, ki morajo sami sebe držati 'na vrvič'. Umetnost izraža prepovedano logiko protesta, čutnosti in sreče v svoji dvodimenzionalnosti revolta in sprave nasproti obstoječi enodimenzionalnosti. Množične komunikacije zvedejo vse oblike kulture na blagovno obliko. Umetnost je več kot to: je kot sublimirana želja po sreči možna slika srečnega sveta in negacija nesrečnega obstoječega. Za meščansko kulturo je značilen dualizem med materialno kulturo (denar, patriarhalna vloga očeta, avtoritarna vzgoja) in duhovno ali materinsko kulturo. Estetska forma izraža dvojnost obstoječega in slutnega kot spoznavno in osvobajajočo silo. Umetnost je sicer subverzivna (napredna) sila, ki pa ne more znotraj same sebe postati revolucionarna. Revolucijo le signalizira znotraj estetske forme za novo senzibilnost.

Znotraj represivne družbe pa je desublimacija umetnosti tudi represivna, ker ne more preprečiti prihoda barbarstva. Vsako avtentično umetniško delo je revolucionarno v svoji estetski dimenziji, ne more pa biti v službi socialno-politične revolucije kot proletkult.

V »Estetski izkušnji in konstituciji subjektivnosti« H. Paetzold izhaja iz teze, da je subjektivnost pogoj za človeško in v družbeno emancipacijo. Estetska izkušnja totalizira v vsakdanjem življenju fragmentariziranega človeka. Pozni Marcuse je izhajal iz teze o permanentnosti umetnosti, ki je kot avtonomna sodejavnik revolucije in podoba neprisiljene sinteze. Estetska izkušnja osvobodjene moči domišljije je polna poželenja in lepote. Ne gre več za vprašanje, kaj je umetnost, ampak za vprašanje, kdaj je umetnost po konceptiji pomena njene tu-bitosti po izvornih podobah. Novejša umetnost ne daje več globalne razlage sveta, ampak samo »estetsko izkušnjo«. Kritika ideologije kot predstavnika sistema (ni več sprejnjena zavest) se mora po Paetzoldu navezati na antropologijo. Po njegovem mnenju obstajajo presenetljive zveze med novimi družbenimi gibanji (feministična, ekološka, mirovna) in novimi oblikami umetnosti. Ta gibanja najdejo v umetnosti svojo »družbeno resonanco«. V drugačnem svetu moramo sami vedno znova odkrivati družbeno in individualno identiteto, ki ni več zagotovljena z enega samega središča s stališča samozadostnega subjekta. To odpira nove možnosti emancipacije. Umetnost mora povezovati um in srečo in odpirati nove možnosti komunikacije, inducirati medsebojne odnose, množstvo odnosov do narave in človekove notranje narave. Le tako posega v stanje odtujitve in ideologije in stanje, ki jo sili v iskanje alibija zaradi ciljev, ki jih ni dosegla. V tem je njeno premično mesto med spravo in revolto.

Bogomir Novak